

# Nemzeti Társalkodó

Szombaton,  $\frac{2}{12}$  = (Fébruárius' 12-dikén)

1831

Csipkés Sándor Dr. Megjegyzéseinek folytatása, a' Fazekas Sámuel' Dr. tanítására, Hanemann' Systemajáról (N. Társalk. 5--6-dik Sz.)

A' hit érzékenységének vagy tehetségének végrehajtó eszközei vagy organumai, egyedül a' koponya üregében, a' nagy agyvelő két fél golyobissainak részeiben találhatók; mellyek tulajdonképpen a' lélekvalóságának vagy az érzésnek meghatározott kimutatásai; úgymint: az észrevétel, (perceptio), értelem, (intellectus) és az ítéllet; (judicium); mellyek az agyvelős massában szüntelen változnak, mint minden tárgyak a' természetben; és mind ezek mint izgathatóságok (irritabilitas) tekintetnek.

Az észrevétel organuma, a' maga belső segítő organumaival, úgymint: a' hely, szó, szám, rajzolat, dolgok és tárgyak észrevételével, a' nagy agyvelő két fél golyobissának, első lapjait foglalja el; és a' külső segítő 5 izgathatóságok, úgymint: tapogatás, látás, hallás, ízérés és szaglás által segítettnek; mellyek ennek előtte minden megkülönböztetés nélkül, külső érzéseknek mondattattak.

Az értelem organuma, a' maga belső segítő organumajval úgymint: a' hely, szó, szám, rajzolat, dolgok és tárgyak értelmével, a' nagy agyvelő két fél golyobissainak közép lapjait foglalja-el; és

az észrevétel belső és külső segítő organumai által segítettik.

Az ítéllet' organuma, a' maga belső segítő organumaival, úgymint: a' hely, szó, szám, rajzolat, dolgok és tárgyak ítélletével, a' nagy agyvelő két fél golyobissainak hátulsó lapjait foglalja-el; és az észrevétel belső és külső organumai által, és az értelem organumai által segítettik. Ennek előtte mind ezek a' tehetségek vagy organumok érzéseknek mondattattak.

Ezen három izgathatóságbeli fő pontok, mint az érzésnek vagy a' lélekvalóságának kimutatásai; a' vizsgálatban tapasztalásban és a' meggondolásban, az okosságnak útjait mutatják. — Az észrevétel izgathatósága, mint a' nagy agyvelő lapjainak tulajdonsága; munkásságát az emlékezetben (memoria) a' tsiklandóság (titillatio) által, mutatja ki; és végrehajtásában, vagy a' hely, szó, szám, rajzolat dolgok és tárgyak észrevételében irányzása a' vizsgálatban a' kimerítés (dimensio quantitatis). — Az értelem izgathatósága, mint a' nagy agyvelő közpő lapjainak tulajdonsága; munkásságát a' vélekedésben (opinio) a' fájdalom (dolor) által mutatja ki; és végrehajtásában vagy a' hely, szó, szám, rajzolat, dolgok és tárgyak értelmében irányzása a' tapasztalásban a' hasonlítás (combina-

tio circumstantiarum). — Az Ítélet izgat-  
hatósága, mint a' nagy agyvelő hátulso  
lapjainak tulajdonsága, munkásságát, a'  
bemutatásban (repraesentatio) a' félelem  
(metus) által mutatja ki; és a' végrehaj-  
tásban vagy a' hely, szó, szám, rajzo-  
lat, dolgok és tárgyak itéletében, irány-  
zása a' meggondolásban a' megkülömböz-  
tetés (distinctio quantitatum) — A' Phy-  
siologusok a' léleknek öszveséges tulaj-  
donságait, munkásságait és kimutatásait,  
egyataljában, minden megkülömbözte-  
tés nélkül, lélek munkásságainak (actio-  
nes animales) mondották. — Már a' meg-  
mutatottakból meg tettik: hogy a' ta-  
pasztalás egyedül, nem ki elégitő az i-  
gasságnak meg állítására; hanem a' há-  
rom tekintetekben a' három pontokban,  
a' vizsgálásban az észrevétel, a' tapasztal-  
ásban az értelem, és a' meggondolásban  
az itélet, meg kell hogy egyezzek, és  
úgy lesz világos tiszta és igaz az okos-  
ság (ratio pura).

A' reménység érzékenységének vagy  
tehettségének, mely a' hosszú agyvelő-  
ben vagyon; végrehajtó eszközei vagy or-  
ganumai a' has üregében találtattnak; a'  
hol a' gyomor a' centralis organum, és  
polussai, a' szájj ürege, a' nyelő gége-  
vel, és a' vékony és vastag belek; se-  
gítő organumai pedig, a' máj az epehó-  
jaggal, a' lép, a' gyomor nagy ikrás-  
husa, a' fodorháj a' tejedényekkel, a' has-  
háj, és a' hastakaróji. Mind ezeknek vég-  
rehajtásokat, a' Physiologusok természet  
munkásságának (actio naturalis) mondják.

A' szeretet érzékenységének vagy te-  
hettségének, mely a' kis agyvelőben va-  
gyon; végrehajtó eszközei vagy organu-  
mai, a' mejj üregében találtattnak; a' hol  
a' szív a' centralis organum, polussai az  
életerek és vérerek; segítő organumai,  
a' tüdő a' lehellőgégevel, és az oldalt-  
sontokkal, ennek Musculussaival és a'  
külső takarokkal együtt. — Mindezek-

nek végrehajtásokat a' Physiologusok élet  
munkásságának (actio vitalis) mondják.

Az életben, a' léleknek a' természet-  
tel való megegyezésében, az emberi test-  
nek elegyítésében formájában és végre-  
hajtásában, az üdöre és helyre nézve,  
meg indul az emberben a' nemző tehet-  
tség, több vagy kevesebb ösztönnel; mely-  
nek centralis organuma, az asszonyi nem-  
ző rész, és a' Polusokban, segítő orga-  
numai; a' férjfiui nemző rész, a' vesék-  
kel vizellő hójaggal és a' vizellő tsövel  
együtt 'sat.

Az élet, lélek, és a' természet; tulaj-  
donságainak munkásságainak és kimuta-  
tásainak; az emberi test elegyítésében  
formájában, és a' végrehajtásában, meg-  
egyezések az emberben, a' grádusokra  
nézve, az egészséges állapotot (status sa-  
nitatis) állítják; mellyet athleticának, me-  
diocrisnak és imbecillisnek mondanak; az  
ellenkezések pediglen, a' grádusokban,  
a' beteges állapotot mutatják; mellyet  
Reil két nemre oszt: gyuladásra (con-  
stitutio inflammatoria) és rossz indulat-  
ura, (constitutio maligna); és három faj-  
jokra (species) sárvizesre, (bilisa) érző-  
másra (nervosa) és catharalusra, mint ha  
a' három régióra, husra, főre, és mejj-  
re tzelozott volna, a' hol az álmoságot  
éhséget, és szomjuságot tekintette; és e-  
zen megbomlásokat, a' szerekben, az ál-  
lommal, étellel és itallal, helyre állítot-  
ta. Az életben, a' léleknek a' természet-  
től egészen meg oszlása, az ember tes-  
tében a' halált vagy változást meghatá-  
rozza. — Meg áll tehát a' természet, az  
Orvositudomány theoreájának, mint i-  
gaz básiisa, allapja, vagy tárgya; tsak  
egy végrehajtó Orvos vagy Practicus, so-  
ha ezen közmondást el ne felejtse bete-  
ge körül: hogy étel, ital, álom szüksé-  
ges ez három.

Minekutánna már az Orvositudomány-  
nak kezdetétől fogva foljamattját, a' mos-

tani időig, historical környülállásaiban rövideden le írtam; és annak változhatatlan fundamentumát az életben lenni megállítva, tsalhatatlan principiumát a' lélekben kezdődni megmutattva, és igaz bäsissát a' természetben állani meghatározva, egy igen rövid synopsisban előadtam; már bátrabb lések a' Dr. Hanemann új gyógyítási módjáról, a' Felszólló Orvos Úr kívánságára, nem megfelelni, hanem meg jegyzéseimet tenni.

Itten nem Mythológiát vagy mesézést foljtatni, és nem ékesenszóllást vagy Poésist vadászni, hanem a' tárgyban a' dolognak valóságát megesmérni és megértetni a' tziel; nevezetesen a' Doctor Hanemann új gyógyítási módjában; melynek követésére Orvos Dr. Tekintetes Pávai Fazekas Sámuel Úr, oly enthusias-mussal, más Orvos Társait serkenti. — Hogy a' Felszólló Úrnak, akaratjában jó indulatbeli szándékát, a' szenvedő emberiség állapotjának könnyebbítésére és enyhítésére, eléggé betsülni nem tudom; azért verseiben való elragadtatását halgatással el mellőzem. — Hanem itten, azon előre hotsátot, két három pontjai között; minekelötte, paragraphussairól vagy tzikkejjeiről, megjegyzéseimet tenném; én is a' harmadik pontnak foglatjáról, az Orvositudomány theoreájának le írt fundamentuma principiuma és bäsissa szerént, némely észrevételeket, bátor vagyok megemlíteni; a' hol a' Felszólló Úr a' Dr. Hanemann intézetének irányását tanításából, a' következő módon fordítja magyarra.

Az Elöt, (primitivum vel initium), az életet (vita, az ő eredetében, (origo), és belsőjében (substantia, subjectum indifferentia etc.) vagy valóságában) nem érdeklí; mert azaz ök eszeken, (mens, animus, anima) és tzieljokon fejlül (alól vagy közbül) van; hanem említi azt az emberben meg nyílt lélelben, (existen-

tia) mint organismusban. — Még is azt a' kérdést téven: "hogy mi az organismban az élet? mi a' halál?" — Az életet, az organismban, ök is tsak úgy fejtik-meg; mint régen Paracelsus: "hogy az élet egyesülete s egyesült munkálkodása több eleven eröknek; mint a' tudó, az érző, a' mozgó, a' természető eröknek mind egyesülve, és külön környékekben megtestesülve, de egybe szöve vannak az organismusokban." — Megjegyzés; az életnek azon magyarázatjából megtettzik: hogy az élet belsőjét vagy valóságát, lélelben igasságában és jóságában; határtalan tulajdonságaira nézve, világosan megkülömböztette, megállítani nem tudták, — Munkásságaira nézve, határozva, tisztán hasonlítva megmutatni nem esmérték; — és meghatározott kimutatásaira nézve, igazán kimé-re okosságokkal meg nem határozták. Így az Orvositudomány theoreájának változhatatlan fundamentumát, tsak a' bäsissának vagy természetnek; vagy is a' testnek és organumoknak, külsőjéből feltételekkel (hypothesis) tettzések szerént (arbitrarii) magyarázatták. — A' halált így magyarázzák: "A' halál a' felbomlása egészen az egyesületnek." — Megjegyzés; a' halálnak ezen magyarázatja tsak nem arra mutat; hogy az életnek és léleknek (mint változhatatlan valóságnak) a' természettel (mint változó tárgyal) fel kéne bomlani. Itten is meg tettzik: hogy az életnek, léleknek és a' természetnek, határtalanságát, határozottságát és meghatározottságát, meg nem külömböztették; szóval a' ki a' háromnak egyesületét synthetice világosan össze állítani vagy construálni, nem tudja; az annak analitice felbontását tisztán solvalni nem ösméri; és úgy annak applicative, egyben-kötésében való kimutatásait vagy tüneményeit okosságával igazán meg nem határozza. Mellyet már mi a' böltesség-

nek úttján; az életben, lélekben és a természetben határtalan tudnak, az ösméretnek úttján; a tanításban, tanulhatóságban, és a tanulásban, határozva meg esmerünk; és az okosságnak úttján; a vizsgálatban, tapasztalásban és meggondolásban, okosságunkal meghatározunk. — Azt tehát, mi határtalan tudjuk: hogy az életben az ember tsak azt tudhattja, a mi az érzésben tudásban vagy szóval a lélekben vagy; azt határozva megismerjük: hogy az érzésben lélekben, tsak azt esmerhetjük-meg, a mi az érzékenységekben vagy az esmeretben, tsak azt határozhatjuk-meg, a mi az izgathatóságban vagy az okosságban fekszik.

Továbbá azt teszi kérdésben: “hogy mi az egyesítő?” melyre rövideden így felel: “hogy mi egyéb, ha, nem a lélek.” — Megjegyzés; az úgy vagy, hogy a lélek az egyesítő, az élet és természet között, és kezdőpontja vagy principiuma, a természetben, a valóságának vagy tárgynak (objectum). Igen de meg volna e fejtve annyival, az értelemre-nézve, a léleknek valósága: (subjectum vel sensus), melynek sem határtalan tulajdonságait, sem határozott munkásságait, sem meghatározott kimutatásait, világosan meg nem állíttják, tisztán meg nem mutattják, és igazán meg nem határozzák. — Így az orvasitudomány theoreájának principiuma nintsen megmutatva; s még is a felszálló Orvos Úr, egy theoreának által nem látott intézetét, a követésre, más Orvos társainak ajánlja. — Jóllehet, hogy Dr. Hanemann is, mint, Hypocratestól fogva, minden más orvosok, tsak a három nagy Themát, fejtegette, az életben, lélekben, és a természetben; és ha azoknak egybenkötéseket határtalan tudta is, de még is feloszlásokat határozva nem ösmerte, mert úgy bizonyoson okosságával is meghatározta volna.

Ugyanezen harmadik pontban, említi a felszálló Úr, az egészséget és a betegséget; a hol az elsőt indifferens pontnak; és a másodikat differens pontnak, clausulában teszi. — Megjegyzés; a felszálló Orvos Úr, régen már az oskolákban tanulhatta: hogy az egészség, betegség, és halál, tsak a környülállásokban való állapotjai az embernek; és még is most az elsőt subjectumnak, és a másodikat objectumnak lenni gondolja. Itten is tsak a tettik meg, hogy a valóságot a dologgal, a dolgot a tárgyal, és a tárgyat mind a kettővel megtevére. — Maga azt kérdezi ugyan: “hogy mik ezek?” és azt feleli: “hogy az egészség tartása, (Dans) ezt a szót nem értem) a helyes és szoros egyesületnek? “A betegség megbomlása, bomlásba indulása az egyesületnek.” Ezen definitiók még semmi újítást nem tartanak magokban; mert ezek mind tsak a régi Pathológiának határozásai;

Mind tsak ebben a harmadik pontban; és tsak ugyan kérdéssel és felelettel írja: “Gyógyulás? és gyógyítás? a meg bomlott egyesülés helyre-állása. — További; — Betegedés? és Betegítés? A rossz egyesület bomlásba indulása. — Hasonlóképpen; — orvosság? (uruság?). “Eszköz a gyógyításra, a vagy a helyis egyesületre. — Nem különben; — “betegítő? ez is tsak eszköz; de a helyes egyesület meg-bontására.” — Mind ezekből nem láttik semmi újítás mint mind ezek a szavak magokban tartják különben is magyaráztjokat; és azzal a tárgy még nintsen meg magyarázva; azt pedig az Orvosok tudják: hogy a szónak meghatározása, előre teszi a képzeteknek meghatározottságát.

Végtére a felszálló Orvos Úr; talám Hanemann szerént; azzal fejezi-be, ezen harmadik pontját, hogy: “A természetben a gyógyítók és betegítők —

magokban ( absolute véve ) mind-  
 egyek ; és ugyan azokok , ( eadem sunt  
 entia ) betegít a' bellado-na ( és minden  
 más uruság ) ha érdeklésbe mégyen az  
 egész-séggel ; gyógyít a' bella-donna ,  
 ( és minden más uruság ) ha érdeklésbe  
 megyen olyan betegséggel , mely az ő-  
 jével hasonló. Rövideden mondva : az or-  
 vosság gyógyítja a' beteget ; de az egész-  
 ségest meg-betegíti , s így tsak szabásos  
 a' külömbség. — Ezen harmadik pont-  
 nak befejezéséről , eszrevételemet pen-  
 námhegyére nem botsátom ; mert vagy  
 a' Mestert vagy a' Tanítványt megtalál-  
 nám sérteni ; az Olvasóra bízom az íté-  
 letet ; minek utánna már az orvosi tu-  
 domány theoreájának változhatatlan fun-  
 damentumát megállítottam , tsalhatatlan  
 principiumat megmutattam , és Igaz bá-  
 sissát meghatároztam .

Mindazonáltal ezen harmadik pontban,  
 talán a' Dr. Hanemann munkájából, ösz-  
 sze szedett és le írt, Thesis forma kér-  
 désekben, és feleletekben, úgy-láttzik ;  
 hogy a' szerző az Ősi Orvos Tanítónak  
 a' Triarismusban kimondott thémái sze-  
 rént ; az életet mint fundamentumot i-  
 rányozta ; a' lelket mint principiumot néz-  
 te ; és a' természetet a' tzélt-elérésre néz-  
 ve , mint básist tekintette ; és a' tanít-  
 vány azt nem értette. — Az orvosi sze-  
 reket és eszközöket a' végrehajtásokban,  
 ( praxis ) a' Szerző , mint ha a' végphet-  
 lenségben hatalomban és erőben látta vol-  
 na ; mellyet a' Tanítvány még megkü-  
 lömböztetni nem tudott. — Az utakat pe-  
 dig a' Szerző , a' tzélt-elérésre-nézve , tsak  
 előre vagy a' priori ( absolute ) sajdítot-  
 ta ; ( Ahndung ) ; mellyeket ő maga is  
 még tsak találmánynak ( fund ) nevez ; és  
 még nem tökéletesen megvizsgált , taposz-  
 talt és meggondolt Állatásoknak tartja ;  
 s még is a' Tanítványa , Orvos Doctor  
 Tekintetes Pávai Fazekas Sámuel Úr , oly-  
 vakmerő bátor módon kihirdeti , mint

ha már a' Lapis - phylosophicust abban  
 megkapta volna ; Gordius götsét ( vagy  
 az Aesculap görtsös bottyát ) abba fel-  
 bontotta volna ; és a' Circulusnak quad-  
 ratumát az által kitalálta volna. — De  
 még is nem lehet azért a' felszöllő Or-  
 vos Urat Imputatio alá vonni ; mert volt-  
 tak , vannak , és lesznek még Orvosok , a'  
 kik az Arcanumok után kapdosnak ; ám-  
 bár egy értelmes Orvosnak igyekezete  
 vagy tendentiája , lételben , mindenkor  
 az Igasságot és Jóságot feltalálni ; nem  
 pedig azt zavarni és homáljban hozni. —  
 Vagy talán Mezer , az ő újjított theorea-  
 jával ; mellyet az Egyiptombeliektől köl-  
 tsönözött ; tett-é valamely változást az  
 életvalóságában ? vagy talán Schelling ,  
 az ő újjított ideájával ; mellyet Plántá-  
 tól költsönözött ; tett-é valamely válto-  
 zást a' lélek valóságában . ? vagy talán  
 Gall , az ő vizsgálatjai és taposztalásai ál-  
 tal , minden meggondolás nélkül ; mely-  
 re néki Szent Pál , és Seneka útot nyi-  
 tottak ; tett-é valamely változást a' ter-  
 mézet valódíságában ; hát ugyan a' min-  
 denben , nintsen-é minden úgy , a' mint  
 volt , vagyon , és léssen ; és Mindazokat ,  
 miért nem nézzük , tekintjük , és láttjuk ,  
 úgy a' mint vannak ; nem de minden újj  
 tanítások , mind tsak annyi módizások  
 vagy Modificatiok , az életről , lélekről  
 és a' természetrőlvaló állatásoknak szá-  
 básaiban .

Már tekintsük meg a' felszöllő Orvos  
 Úrnak , azon néhány paragraphussait ,  
 vagy tzikkejjeit ; Hanemannok tanítása  
 szerént , az újj gyógyítási módnak mes-  
 terségében ; mellyet hasonlatosság sze-  
 réntvaló gyógyításnak nevez , maga Ha-  
 nemann pedig Görög szóval Homöopat-  
 hia-nak mondja. — (végezeté következik !)

Nemes Udvarhely-Szék<sup>3</sup> Statisti-  
 kája' leírásának folytatása  
 Más kissebb foljója a' Széknek a' Fe-

jér-nyikó viznek fejérségéről így nevezetve, mely ered napkeletről az oroszhegyi hegyekből, 's folj észak-felé: Oroszhegy, Malomfalva, Sz. Lélek, Sz. Mihály, Demeterfalva, Kobátfalva, Kadáts, Siményfalva, Rugonfalva-mellett, onnan fordul délre, 's Keresztúron feljül be-ömlik a' nagy Küküllőbe — ennek is mellette éppen olly sűrűen feküsznek a' faluk; a' terüje is szoross, és kevés szénát terem.

Mind a' Homorodnak, mind a' Fejérnyikónak sokszor esik áradása nem csak hó-olvadáskor, hanem a' Sz. Jánosnapkor gyakran bekövetkezett nagy záporok miatt-is.

Vagynak a' Széknek bőv pisztrangottermő tiszta kristály színű követes sebesen foljó patakjai is, Sófalvánál, Parajdnál, Oláhfalunál. (a' legbetsebb hal)

Mind a' küküllőn túl, mind innen fekszenek magas helyeken némely ollyan faluk, mint Lengyelfalva, Sükő, Fartzád, Sz. László, Abrahámfalva, Ege, melyek száraz időkben, marháikat itatni a' küküllőre járnak, örölni pedig minden idő-korban oda foljamodnak.

A' Nagy Küküllőn keresztül vezető Hidak ezek: Az első Udvarhely mellett, mely viszen a' Só-vidékire, és a' Fejérnyikó mejjékire; második nap-nyúgotra, Udvarhely határa szélibe, mely szék hídjának is hivatik; harmadik bikafalván alól, mely a' vízen túl fekvő Helységek-közösülése' hídja; negyedik Bögöz végiben; ötödik kis Galambfalvánál; hatodik Fiátfalvánál, ez is csak közösülésrevaló a' túl fekvő helységekhez nézve. — A' nagy Országúttjában lévő Hidakat a' Szék tsináltattja.

Vagynak a' kisebb foljókon is hidak, az Homorodon Sz. Pálnál; a' Fejérnyikón a' keresztúrra vivő Országúttján N. Galambfalván alól.

Az országúttak ki vagynak rakva kö-

vel, újj-széktől-fogva a' küküllő mellett fel-felé Udvarhelyen keresztül Mátéfalváig, onnan Oláhfalván keresztül a' csiki régebben kirakott úttalvaló közösülésig; — ez viszen napnyúgottról napkeletre.

A' más út Parajdtól-fogva Udvarhelyen keresztül északról délre, az egész széken által-viszen Erdő-vidékire mely Sóúttjának is hivatik — ez hasonlóképpen ki van rakva, és az Erdő-vidékivel 's Brassóival közösülésbe is vétetett, de a' Háromszékivel-való közösülése még csak kezdetében vagyon.

A' napnyúgoti országúttól északra Maros Vásárhely-felé vezető út kevés híjjával ismét ki van rakva a' szék' határáig, éppen a' Lotzi Fogadóig.

*A' Nemes-Szék' elosztása az igazgatás' uttján.*

Más elosztatását a' széknek az igazgatás módja tsinálta-ki, mely szerént az egész Szék fel van osztva kilentz Dúló Járatokra, vagy Processusokra, az azokon gyakran megforduló, és az apróbb egyenetlenségeket eligazító, hibákat megbüntető, nagyobb ügyeket a' felsőbb Tiszttség eleibe vivő, királyi Rendeléseket kihirdető kilentz Dúló-Commissariusok' gondviseléssek szerént.

Első Dúló-Járás vagy Processus, a' Böződi, a' Széknek északi részében, foglalja magában e' következő falukat: Bordost, Bözödet, Csekefalvát, Bözőújjfalut, Csöböt, Gagyat, Kadátsot, kis Kedét, kis Solymost, Kőrípatakat, Magyar'Sákodot, Nagy Kedét, Nagy Solymost, Rávát, Székelszállást, Sz. Deme-tert, Sz. Erőbetet, Vétzkét, Magyar Andrásfalvát.

A' második Processus esik hasonlóképpen északra, le napkelet-felé nyúlva, ez az etédi, melyben vagynak a' következő faluk, úgymint: Enlaka, Csehértfalva, Etéd, Firtos-Váralya, Gobátfalva, Kismod, Martonos, Medeser, Nagy And-

rásfalva, Siklod, Sz. Abrám, Szolokma, Tartsafalva, Tordásfalva.

Az harmadik Processus a' Parajdi, mely van még fennebb napkelet-felé, melyben számlálatnak e' következők: Attyha, Bentzéd, Bogárfalva, Fantsal, Farkaslaka, Kertsed, kis Falud, Korónág vagy Korond, Malomfalva, Oroszhegy, Pálfalva, Parajd, Alsó és Felső Sófalva, Sz. Lélek, Sz. Mihály, Ulke.

A' negyedik Processus a' fartzádi, egészen napkeletre, melyben találatnak e' következő faluk, Bethlenfalva, Bikafalva, Fartzád, Fenyéd, Hodja, Kaditsfalva, Keményfalva, Lengyelfalva, Máré vagy Mátéfalva, Sükő, Sz. Tamás, Sz. Király, Szombatfalva, Tibod, Zetelaka.

Az ötödik Processus a' bögözi, mely esik délre, ebben találatnak e' következő faluk, úgymint: Agyagfalva, Bögöz, Ders, Détsfalva, Dobofalva, Kányád, Jászfalva, Otsfalva, Magyaros, Mátisfalva, Musna, Vágás, Béta.

Hatodik Processus a' keresztúri, ez van nagyúgotra, melyben vagynak ezen faluk: Fiátsfalva, Betfalva; Alsó Bóldog-asszonyfalva, Nagy Galambfalva, Rugonfalva, Siménfalva, Sz. Miklós, Szitás vagy Székel-Keresztur, Timafalva, Újj-Székel.

Hetedik Processus a' homorodi, ez esik délre, 's vagynak benne ezen faluk: Almás, Abásfalva, Bágy vagy Jobbágy, Dálya, Ege, Retsenyéd, Jánosfalva, Városfalva, Újjfalu, Oklánd, Karátsonfalva, Sz. Péter, Sz. Pál, Sz. Márton.

Nyóltzadik Processus az oláhfalvi, ez is délre nyúlik, 's számlálatnak benne ezen faluk: Gyepes, Kápolnás, Oláhfalva, Keményfalva, Lövete, Remete, Sz. Egyház, Oláhfalva. (?)

Kilentzedik Processus a' patakfalvi, ez-is délre esik, melyben vagynak e' következő faluk: Arvátfalva, Abráham-

falva, Kénos, Lokod, Miklósfalva, Patakfalva, Sándorfalva, Sz. László, Telekfalva, Székel Udvarhely Várossa, Felső Bóldog-asszonyfalva.

Mindössze, e' Nemes Székben vagynak 121 lakó Helységek a' két Városokkal-egybe.

*A' Nemes Szék' földjének minémüségai és productumai.*

Földje, ezen Nemes Széknek minémüségére nézve, különböző, mert a' benne lévő számtalan sok hegyek, kivált északra, napkeletre, 's délre, tömött Erdőkkel; az hegyek meredek oldalokkal; a' völgyek keskeny határok közzé szorított szorulásokkal lévén felkészítve a' természettől; a' gazdai mesterségnek sok fáradságot, nagy és szorgalmatos munkát okozván, 's tsak kevés hasznot adván, az életnek eszközeit sokra, nagy mértékben ki nem szolgáltatják, annyival inkább, hogy tsak a' Szék' alsó részében fekvő kevés napnyúgoti és északi határokat vévén-ki, a' többi mind igen kövesek, 's ámbár minden falu' határa három fordulóra vagyon felosztva, de akarmely gazdagon trágyáztassanak is a' földek, mellyet a' jó Gazdák el sem mulatnak, akar essős idők járjanak, a' trágya le mosúl; akar száraz meleg idők, a' sok kövek a' vetéseket elégetik, 's a' termékenységben gátot vetnek.

Leggazdagabb termésbeli reménységet többnyire a' Küküllő' mentére fekvő földek; úgy a' nemes Szék' alsó részében az Újj-Székel, alsó Bóldog-asszonyfalvi, Fiafalvi, Keresztúri, Solymosi, Andrásfalvi, fennebb pedig, a' Bögözi, Dersi, Kányádi, Dállyai, Bágyi, Sz. Mártoni határok; a' többek tsak középszerű termést mutatnak; sőt az Hargita havasához közel, a' zabon 's roson-kívül, egyéb nem-is igen terem.

Legjobb 's legszebb búzát az Al-földön ad: Újj-Székel. A. Bóldog-Asszony-

falva, Fiafalva, Andrásfalva, a' két Solymos; a' felsőbb helyek közt: Bögöz, Dállya, Bágy, Ege, Telekfalva, Kányád, Ders, még is a' legszebb tiszta búzát a' Kaláts-, Semle- 's Kenyérsütők veszik a' szomszéd Szászoktól, Benéből, Darotzról, Katzáról; a' több Helységek a' Széknek a' tsak fennebb említettekkel, egybe bőv és jó rosszal, törökbúzával, árpával, zabbal gazdálkodnak — Haritskát ritka helyen termesztnek, azt Háromszékről veszik nagyobbára, a' kéndert a' délfelé fekvő Helységek a' Szászok földszomszédságában hozzák-meg jobbatskán, de többnyire azt-is a' szomszéd szász falukból, vagy Tsikből, Erdővidékiről, Fogarásból; a' lent pedig Fogarásból, Brassóból szerzik-meg a' Gazdasszonyok, a' pityókat vagy krumplit még többnyire a' kertekben, vagy a' törökbuza-földeken elegyesleg termesztik; borsót Bögöz, Bikfalva, Fartzád, Telekfalva legjobbat ad, a' disznó-dinnyét vagy tököt, fuszujkát, töst vagy répát, vagy a' kertekben, vagy a' mezőn a' törökbúzával elegyesen művelik 's nevelik.

A' gyümölcsös kertek' tartása, 's a' gyümölcs termő fák' szaporítása, nevelése, óltása a' Székeleknek igen ínnyek szerént van; ritka hely-is az egész Székben, melynek válogatott gyümölcsöket termő nagyra terjedt gyümölcsös kertje nem volna. A' legszebb gyümölcsös kertek, Sz. Mártonban az Ugron kert, Dersben a' Sebessi kert, Bögözben a' Korda kert, Keresztúron a' Bethleni, Matskási Pataki kertek, Fiafalván a' Bethleni most Mikó kert, Andrásfalván a' Gyulai kert, Sz. Demeteren a' Révai kert, Székel-Udvarhelyt a' Gr. Kornis várkertje. — De vagynak egész vidékek gyümölcs termő fákkal gazdagok, mint a' két Solymos' vidéke válogatott alma- 's körvély-fákkal a' Fejérnyikó' mejjéke ismét sokféle alma 's körtvély-fákkal — Vágás, Sükő,

Fartzád; tseresznye-, alma-fákkal, Kénos, Bágy, Ege dio 's alma fákkal teljesek. Nints pedig egy falu-is, mely, mikor termése van, muskotály, kološvári vagy lószemü, besztertzei vagy horgas magvu szilvák neumeivel bővön ne gazdálkodnék, annyira, hogy néha egy vékát három vagy négy garason-is meglehesen venni, melyből a' pálinka, liktárium, asszú szilva bővön készítették, ez utolsó kiváltképpen a' bőjtőlő Csikiak számára; a' szilva pálinkát pedig a' Szászok szokták felszedni falunként hordókra töltve, Nagy-Solymosnak határán, künn a' mezőn, szabad helyeken, a' mosolygó almák' fái bővön találtak.

Az almának a' Székben igen sok nemei láttatnak, úgymint, potzok édes, fűzi, muskotály, árpás édes, árpás savanyu, mosoljgó, zöld, sárga, piros, páris, szeges, mely esztendőig-is eltart, selymes, kormos vagy tzigány, brassai, tányér, édes telető, vajas, horos, 's több nyári, őszi, és téli almák.

A' körtvélyek nemei-is nem kevesek, úgymint: muskotály, torlátlan, kásás, darás, sós, tsászár, nyári, őszi, téli pergament, kormos, méz 'sat. körtvélyek.

A' szilvának itt talátható nemei ezek: zöld, sárga, kék muskotály, lószemü, besztertzei, húsos, kókény szilvák.

A' tseresznyének itt termő nemei: vad, szelid, de apró húsatlan; veres, fekete, piros, húsos, hójagos, ropogós tseresznyék, ugyan-tsak a' Székbe többnyire a' Nyárad mellől hordják szekerekkel.

Vagyon a' Szék nagyobb részibe Megyfa elég, mellyeknek gyümölcsei vadul-is teremnek apróbb szemekben, de többnyire óltott nagy szemü hójagos húsos és leves veres és fekete megyszemeket adnak. (Foljtatása következik).